

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач випускової кафедри
проф. О.М. Лазаревський

Протокол №2 від «12» жовтня 2023 р.

**ПРОГРАМА
АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ**

На здобуття освітнього рівня «бакалавр»,
галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Освітньо-професійна програма:
Середня освіта (Історія)

Термін навчання: 3 роки 10 місяців
на основі повної загальної середньої освіти

Чернігів–2023

Пояснювальна записка

Підсумкова атестація здобувачів вищої освіти є формою перевірки й оцінки науково-теоретичної та практичної підготовки студентів-істориків освітнього ступеня «бакалавр» зі спеціальності 014 Середня освіта (Історія).

Атестація проводиться у формі екзамену. Для її проведення створюється Екзаменаційна комісія у складі голови та членів комісії.

Мета екзамену полягає не лише у перевірці знань випускників, їхньої готовності до практичної діяльності, але й у стимулюванні їхнього подальшого самовдосконалення. Планомірна самостійна робота студентів, у тому числі під час підготовки до атестаційного іспиту, допомагає систематизувати, глибше осмислити і закріпити знання, отримані в процесі вивчення навчальних дисциплін.

До складання атестаційного іспиту допускаються здобувачі вищої освіти, які виконали усі вимоги навчального плану та програм запропонованих навчальних курсів, а також виконали усі науково-дослідної роботи з цих напрямків та пройшли відповідну практичну підготовку під час усіх видів практики.

На атестаційний екзамен виносяться питання з обов'язкових компонентів ОП 014 Середня освіта. (Історія) для виявлення рівня теоретичної та методичної компетенції майбутнього вчителя історії. Завдання на іспит підібрані та сформульовані на основі загальних і фахових компетентностей, що сформувалися в процесі навчання.

Рекомендована програма складена з урахуванням вимог, що висуваються до здобувачів вищої освіти під час підсумкової атестації, з метою виявлення різнобічних і глибоких знань з циклу фахових дисциплін. На атестаційному екзамені оцінка сформованості вмінь студента проводиться опосередковано. Критерії її – правильність уявлень студента про функціональний характер того чи іншого вміння, його роль в організації освітнього процесу. Випускник повинен засвідчити уміння застосовувати набуті знання на практиці, орієнтуватися у зміні наукових парадигм в історичній та педагогічній науці.

СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Стародавня історія України.

Першопочатки людського життя на території сучасної України. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт. Родоплемінний лад та його особливості. Виникнення скотарства і землеробства. Епоха енеоліту та її основні ознаки. Трипільська культура. Господарство і побут трипільців. Скотарі Степу. Ранній залізний вік. Кіммерійці. Скіфи. Розквіт скіфської держави. Сармати. Грецька колонізація Північного Причорномор'я. Державне, господарське та духовне життя в містах-колоніях Північного Причорномор'я. Боспорське царство. Давні слов'яни. Прабатьківщина слов'ян. Речові пам'ятки давніх слов'ян. Писемні джерела. Суспільне та господарське життя давніх слов'ян. Слов'яни під час Великого переселення народів. Зародження сучасних східнослов'янських народів.

Виникнення та розквіт Київської Русі.

Головні джерела вивчення історії Київської Русі. Історіографія проблеми. Виникнення держави у східних слов'ян. «Норманська теорія» походження Давньоруської держави. Питання про походження Київської Русі в сучасній історіографії. Етимологія етноніму і етнотопоніму «Русь». Князь Аскольд, його походи на Візантію. Правління Олега. Князь Ігор. Внутрішня політика великокнязівської влади. Полюддя Правління княгині Ольги та князя Святослава. Київська держава за часів князя Володимира Великого. Завершення об'єднання східнослов'янських племен. Впровадження християнства як державної релігії, його історичне значення. Ярослав Мудрий та його доба. Триумфірат Ярославичів. Із'їзд князів Київської Русі в Любечі 1097 р. та його наслідки. Князювання Володимира Мономаха.

Київська Русь за часів роздробленості та боротьба з монгольською навалою.

Питання про розпад Київської Русі в сучасній історіографії. Причини роздробленості Київської Русі та її сутність. Династичний переворот 1139 р. і Всеволод Ольгович. Феодальна війна 1146–1169 рр. Політичний і економічний розвиток Київського, Чернігово-Сіверського, Переяславського князівств середини XII–першої половини XIII ст. Боротьба за київський стіл. Галицька й Волинська землі: утворення і зростання князівств. Піднесення Галицького князівства за Ярослава Осмомисла. Утворення Галицько-Волинської держави. Утвердження Данила Романовича в Галичі. Внутрішня та зовнішня політика Данила Романовича. Наступники Данила Галицького. Останні галицько-волинські князі. Монгольська навала. Перший похід монголів на Русь. Вторгнення хана Батия на землі південно-західної Русі. Михайло Чернігівський та його загибель у Золотій Орді. Золотоординське ярмо. Зростання роздробленості і входження південно-руських земель до складу Великого князівства Литовського.

Політичний устрій, соціально-економічний та культурний розвиток Київської Русі та Галицько-Волинської держави IX–XIV ст.

Політичний, соціальний устрій та господарське життя Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Освіта. Наукові знання. Школа в Київській Русі. Література («Остромирове Євангеліє», «Ізборники» Святослава, «Києво-Печерський патерик», «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім» тощо). Народний епос. Літописання. «Повість временних літ», Київський літопис, Галицько-Волинський

літопис. Архітектура. Живопис, фрески, мозаїки. Художні ремесла. Музика і співи. Роль християнства у розвитку культури Київської Русі. Всесвітнє значення культури Київської Русі. Історичне значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

Включення українських земель до складу Великого Князівства Литовського та їх політичне становище у XIV – першій половині XVI ст.

Боротьба Польщі, Угорщини та Литви за Галицько-Волинську спадщину. Входження українських земель до складу Великого князівства Литовського. Політичне становище українських земель після включення до ВКЛ. Кревська унія та зміни у становищі українських земель. Правління князя Вітовта. Городельська унія. Відновлення та остаточна ліквідація Київського та Волинського удільних князівств. Московсько-литовські війни кінця XV–початку XVI ст.

Люблінська та Берестейська унії: причини укладання, зміст та наслідки для українських земель.

Передумови та причини Люблінської унії. Люблінський сейм і унія 1569 р. Перехід до складу Польщі Київщини, Волині, Брацлавщини. Наслідки Люблінської унії для українських земель. Причини укладання та зміст Берестейської унії. Загострення національно-релігійного протистояння.

Етапи формування українського козацтва наприкінці XV–у першій половині XVII ст.

Причини виникнення українського козацтва. Перші згадки про українських козаків. Козакування населення прикордоння в першій половині XVI ст. Козацькі реформи Сигізмунда II Августа та Стефана Баторія. Запорозька Січ та її військово-адміністративний устрій. Походи козаків. Діяльність П.Сагайдачного. Зростання і зміцнення козацького стану на початку XVII ст. Козацько-селянські повстання 1625–1638 рр.

Культура другої половини XIII–першої половини XVII ст.

Архітектура та образотворче мистецтво Галицько-Волинської держави. Галицько-Волинський літопис. Культура литовської доби: освіта, архітектура, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. Література. Національно-культурне відродження в Україні другої половини XVI ст. Розвиток української мови. Пересопницьке Євангеліє. Література. Музика і театр. Мистецтво і архітектура. Освіта: Острозька академія, братські школи, Києво-Могилянська колегія. Виникнення книгодрукування. Культурні зв'язки.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Причини, характер та рушійні сили Української національної революції XVII ст.

Становище українських земель у Речі Посполитій. Імперська політика польської правлячої еліти на українських землях. Козацтво як виразник політичних, національних інтересів українського народу. Шляхетська колонізація українських земель, поширення фільварково-панщинної системи господарювання, закріпачення українського селянства. Утиски Православної Церкви та української культури. Національно-визвольний, соціальний і релігійний характер Української

національної революції. Козацтво, селянство, міщанство, православне духовенство і шляхта в Українській національній революції XVII ст.

Українська національна революція XVII ст.: характеристика головних етапів.

I етап (лютий 1648–червень 1652 рр.): найвище піднесення боротьби, виборення козацькою Україною незалежності. II етап (червень 1652–серпень 1657 рр.): погіршення внутрішньо- і зовнішньополітичного становища козацької України, прийняття царської протекції та провал визвольного походу в західноукраїнські землі. III етап (серпень 1657–червень 1663 рр.): громадянська війна і розкол Української козацької держави. IV етап (липень 1663–червень 1668 рр.): боротьба національно-патріотичних сил за возз'єднання Української держави. V етап (червень 1668–вересень 1676 рр.): боротьба за відновлення державної незалежності, криза і поразка революції.

Українська козацька держава: основні етапи політичної історії.

Українська національна революція XVII ст. і становлення Української козацької держави. Україна на зламі XVII–XVIII ст.: боротьба за державну незалежність. Україна в першій половині XVIII ст.: боротьба за збереження української автономії. Українські землі у другій половині XVIII ст.: інкорпораційна політика російського уряду.

Культура України доби Гетьманщини.

Стильові особливості української культури. Бароко, рококо, класицизм. Початкова освіта. Чернігівський, Харківський та Переяславський колегіуми. Києво-Могилянська академія. Наукові знання. Українське письменство. Історичні твори. Книгодрукування. Музика. Театр. Розвиток українського мистецтва. Архітектура. Скульптура. Графіка. Живопис. Декоративно-ужиткове мистецтво.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Західноукраїнські землі у XIX ст.

Політичне та соціально-економічне становище українських земель у складі Австро-Угорської імперії. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях під час революції 1848–1849 рр. Виникнення перших політичних партій. Становище промисловості та сільського господарства у другій половині XIX ст. Кооперативний рух. Діяльність політичних і національно-культурних організацій на західноукраїнських землях. Реформа виборчої системи. Боротьба за створення українського університету. Трудова еміграція.

Українське національне відродження кінця XVIII–початку XX ст.

Ідейні витоки, зміст та етапи українського національного відродження кінця XVIII–початку XX ст. Методологічні дискусії у висвітленні становлення модерної української нації. Загальна періодизація українського відродження (модерного націотворення). Центри українського національного руху під російською та австрійською владою в кінці XVIII–початку XX ст.

Реформи 60–70-х рр. XIX ст. в Російській імперії та їх наслідки для України.

Історичні передумови скасування кріпацтва. Законодавчі акти аграрної реформи 1861 р. та особливості проведення її в Україні. Реформи адміністративно-політичного управління 1860–1870 рр. (судова, земська, міська, військова,

фінансова, освітня, цензурна), їх вплив на соціально-економічне та політичне становище України.

Основні тенденції розвитку української культури у другій половині XIX ст.

Умови розвитку культури української культури під владою Російської та Австро-Угорської імперій у другій половині XIX ст. Початкова, середня і вища освіта на Наддніпрянщині та західноукраїнських землях. Розвиток гуманітарних та природничих наук. Українська художня література, драматургія і театр. Музичне, монументальне і образотворче мистецтво України.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Україна в роки Першої світової війни (1914–1918).

Україна в геополітичних планах країн Антанти і Центральних держав. Війна та українські політичні партії і рухи. Головна українська рада. Союз Визволення України. Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр. Українці в арміях воюючих держав. Українські січові стрільці. Політика Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях 1914–1917 рр. Повсякденне життя на фронті і у тилу. Економічні та соціально-політичні наслідки війни для України.

Основні етапи Української революції 1917–1921 рр.

Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917–1921 рр. Утворення та діяльність Української Центральної Ради. Українська Держава П.П. Скоропадського: її внутрішня та зовнішня політика. Внутрішня та зовнішня політика Директорії УНР. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Утворення ЗУНР. Уроки та причини поразки Української революції. Утвердження радянської влади в Україні.

Соціально-економічний розвиток України у 20–30-х рр. XX ст.

Політичне та соціально-економічне становище в Україні після завершення революції та громадянської війни. Відбудова народного господарства на засадах нової економічної політики (НЕПу). Україна і утворення Союзу РСР. Українізація: причини, хід та наслідки. Індустріалізація в Україні. Колективізація сільського господарства. Голодомор 1932–1933 рр. Політичні репресії в Україні, утвердження сталінського тоталітарного режиму.

Західноукраїнські землі у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)

Соціально-економічне й політичне становище українських земель під владою Польщі. Осадництво. Полонізація краю. Пацифікація. Становище греко-католицької та православної церков. А. Шептицький.

Національно-визвольний рух. Боротьба Організації українських націоналістів (ОУН) проти польського окупаційного режиму та радянськості настроїв. Є. Коновалець, С. Бандера.

Українські землі у складі Румунії. Особливості румунської політики у краї. Татарбунарське повстання.

Суспільно-політичне й економічне життя Закарпаття у складі Чехословацької Республіки. Проголошення незалежності Карпатської України. А. Волошин.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX–ПОЧАТКУ XXI СТ.

Україна в роки Другої світової війни.

Приєднання основної частини західноукраїнських земель до СРСР та їх “радянська”. Початок радянсько-німецької війни. Окупація України військами Німеччини та її союзників. Нацистський окупаційний режим. Рух Опору в Україні. Визволення України. Наслідки Другої світової війни для України. Українська культура доби Другої світової війни.

Україна в середині 1940-х–1991 рр.: основні тенденції розвитку.

Суспільно-політичне та соціально-економічне становище українських земель після закінчення Другої світової війни. Україна в умовах «десталінізації» (1956–1964 рр.) та в роки загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.). Спротив радянській владі. Шістдесятники. Дисиденти. Україна і процес «перебудови» в СРСР. Чорнобильська катастрофа. Наростання національно-визвольного руху. Етапи економічних реформ та причини їх провалу. Розпад СРСР і проголошення незалежності України.

Розвиток України наприкінці 1991–у 2013 рр.

Референдум і президентські вибори 1 грудня 1991 р. Політичний та соціально-економічний розвиток України у 1991–2013 рр. Державотворчі процеси. Конституційний процес. Спроби реформування економіки. «Помаранчева революція» та її значення. Зовнішня політика у 1991–2013 рр. Особливості релігійного життя в умовах державної незалежності. Культура України на зламі ХХ–ХХІ ст.

«Революція гідності» 2013–2014 рр. Російсько-українська війна (з 2014 р.– по сьогодні).

«Євромайдан» та «Революція гідності». Президентські та парламентські вибори 2014 р. Анексія Криму та події на Сході України. Реакція українського суспільства та світової спільноти. Волонтерський рух. Початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України 2022 р.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичне джерелознавство – галузь знань про історичні джерела.

Джерелознавство – спеціальна галузь наукових знань про історичні джерела. Предмет, завдання і функції джерелознавства. Предмет і завдання джерелознавства історії України. Основні джерелознавчі категорії. Класифікація історичних джерел. Джерельна база дослідження, її рівні та структура.

Писемні джерела з середньовічної історії України.

Актові матеріали. Руська правда: її основні редакції та списки. Писемні джерела іноземного походження про слов'ян та Русь. Особливості Давньоруської літератури. Літописи, їх видові ознаки, соціальні функції. Літописання Київської Русі. «Повість минулих літ»: джерельна база та протографи.

Писемні джерела з історії України литовсько-польської доби та доби Гетьманщини.

Основні тенденції в еволюції формуляру актів у XIV – першої половини XVII ст. Законодавчі акти гетьманського управління. Основні види актів Московської держави другої половини XVII–XVIII ст., що стосуються України. Описово-статистичні джерела, реєстри, компути, ревізії другої половини XVII–XVIII ст. Пам'ятки правничої думки як історичні джерела. Західноруські (білорусько-литовські) літописи. Українські літописи XV–першої половини XVII ст. Історичні

праці та мемуарна література. Праці літописного характеру другої половини XVII–XVIII ст. Козацьке літописання.

Літописні компіляції другої половини XVIII ст. Джерелознавчі особливості творів іноземців про Гетьманщину. Щоденники представників козацької старшини.

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ

Розвиток історичних знань та історичної думки на українських землях у другій половині XVII – XVIII ст.

Пізнє українське літописання. Козацькі та регіональні літописи. Народження українського історичного нарративу. Київський «Синопис». Компілятивні праці Ф. Сафоновича, П. Симоновського, О. Ригельмана. Антикварний напрям в українській історіографії. Доробок Л. Барановича та І. Галятовського. «Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського. Нездійснений проект історико-топографічного опису Ф. Туманського.

Розвиток історичної науки в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Народницький та консервативний/державницький напрями історичної науки в Україні. Внесок М. Костомарова, В. Антоновича та О. Лазаревського в розвиток української історичної науки. Доробок В. Липинського, Д. Дорошенка та С. Томашівського. Розвиток інфраструктури та розбудова джерельної бази історичної науки в Україні.

Історична наука в незалежній Україні.

«Навздогінна» модернізація інфраструктури історичної науки. Поява нових осередків історичної науки в системі Національної Академії наук України. Методологічні пошуки та дискусії. «Націоналізація» історичної науки. Оволодіння новітніми методологіями та методиками історичного дослідження. Міжнародне наукове співробітництво.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Цивілізації Месопотамії: Шумер, Вавілонія, Ассирія.

Археологічні відкриття у долині Тигру та Євфрату (друга половина XIX ст.). Періодизація. Особливості політичного устрою. Держави Шумеру та Аккаду (кінець IV–III тис до н.е.). Вавілонія у II–I тис. до н.е. Закони Хаммурапі. Ассирійська імперія (I тис. до н.е.), причини загибелі. Культурний розвиток держав Месопотамії.

Цивілізація Стародавнього Єгипту: соціально-економічний, політичний та культурний розвиток. Джерела з історії Стародавнього Єгипту. Археологічні відкриття. Поняття «східна деспотія». Сучасна періодизація Стародавнього Єгипту. Політична історія Єгипту доби Нового царства – періоду розквіту та могутності держави. Культурні досягнення. Причини занепаду. Перське завоювання VI ст. до н.е.

Давньокитайська цивілізація: особливості політичного та культурного розвитку. Формування цивілізації в долині р. Хуанхе. Основні періоди історії Стародавнього Китаю (епоха трьох династій, період Шан-Інь, династія Чжоу). Імперія Цінь – імператорство Шіхуанді. Царство Хань. Даосизм та конфуціанство. Найвідоміші винаходи давніх китайців, особливості розвитку культури.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Давньогрецька цивілізація

Періодизація історії Стародавньої Греції. «Гомерівське питання» в історії Стародавньої Греції. Особливості полісної системи. Велика грецька колонізація: причини та напрямки. Греко-перські війни. Особливості розвитку давньогрецької культури. Найвідоміші представники давньогрецької науки.

Елліністична цивілізація

Сутність поняття «еллінізм». Завоювання Александра Македонського. Причини розпаду держави Александра Македонського. Боротьба за владу після смерті Александра Македонського. «Елліністичні монархії» та їх особливості.

Давньоримська цивілізація

Періодизація історії Стародавнього Риму. Заснування м. Рим. Зростання території Римської держави. Диктатура Юлія Цезаря. Принципат Августа. Імперський період в історії Стародавнього Риму. Правління Костянтина. Причини падіння Західної Римської імперії.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Люди і суспільство країн Західної Європи доби раннього та високого Середньовіччя.

Дискусійні питання періодизації історії Середніх віків країн Європи та Америки. Демографічні процеси Раннього Середньовіччя. Велике переселення народів. Складання основ феодалізму. Становлення королівської влади. Європа в IX–XI ст. Становлення ранньосередньовічної культури.

Особливості феодалізму в країнах Європи. Соціально-економічні, демографічні та суспільні зміни цього періоду. Становлення міст, розвиток ремесла і торгівлі. Роль церкви у військово-колонізаційних рухах Високого Середньовіччя. Формування станово-представницьких установ. Особливості розвитку культури в країнах Європи доби високого середньовіччя.

Міста та їх економічні і політичні функції за доби Середньовіччя.

«Урбанізація» в період розвинутого Середньовіччя. Теорії походження середньовічних міст в історичній літературі. Відмінності середньовічного міста від античного. Зовнішній вигляд середньовічних міст Західної Європи.

Комунальний рух. Боротьба міст з сеньйорами і виникнення міського самоврядування. Міське право і комунальні вольності. Просте товарне господарство в середньовічному місті. Ремесло та його цехова організація. Роль цехів у житті міста, їх функції. Структура цеху, становище майстрів, учнів та підмайстрів. Роль міст у розвитку торгівлі і кредитної справи в країнах Західної Європи. Купецькі об'єднання. Вплив міст на розвиток товарно-грошових відносин і соціально-економічне життя суспільства. Населення, соціальні відносини у середньовічному місті. Бюргери і патриціат. Боротьба цехових ремісників проти патриціату. Загострення протиріч між майстрами і підмайстрами. Позастанові і маргінальні прошарки міського населення. Повсякденне життя і побут міщан.

Католицька церква і хрестові походи.

Завершення процесу християнізації Європи. Загострення конфронтації між західною і східною церквами. Церковна схизма 1054 р. Утворення римо-католицької і греко-православної церков. Структура католицької церкви. Піднесення папства. Чернецтво і монастирі. Чернецькі ордени. Клюнійський рух і

реформа Григорія VII. Піднесення папства у XII–XIII ст. Вчення про індульгенції. Єресі другої половини XII–XIII ст. Вчення вальденсів і катарів. Утворення жebraцьких орденів. Домініканці та францисканці. Інквізиція.

Причини хрестових походів та їх характер. Роль папства і католицької церкви у підготовці хрестових походів. Клермонський собор. Початок хрестового руху. Перший хрестовий похід. Держави хрестоносців на Сході. Єрусалимське королівство. Утворення духовно-рицарських орденів. Другий хрестовий похід. Держава Саладіна. Третій хрестовий похід. Завоювання Кіпру. Четвертий хрестовий похід і роль у ньому Венеції. Завоювання Константинополя. Латинська імперія. Останні хрестові походи, втрата хрестоносцями своїх володінь на Сході. Занепад хрестового руху. Наслідки хрестових походів.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Соціально-економічні та політичні процеси в країнах Західної Європи у XVI–першій половині XVII ст.

Демографічні процеси у Європі XVI–першій половині XVII ст. Природні, екологічні та кліматичні умови існування людини. Зміни у ставленні людей до природи. Підвищення продуктивності сільського господарства. Нові культури. Розвиток продуктивних сил в промисловості. Джерела енергії, металургія, розповсюдження техніки. Вдосконалення друкарського верстату і поширення книгодрукування. Зв'язок успіхів техніки з розвитком науки.

Процес первісного нагромадження капіталу, його специфічні риси в окремих країнах Європи. Нові форми організації виробництва. Мануфактура та її форми. Зміни в аграрних відносинах. Розповсюдження оренди. Фермерство. Торгівля. Ринки, ярмарки, біржі, банки та їх роль в розвитку економіки. Посилення майнової і соціальної диференціації. Загострення соціальних протиріч. Соціальні рухи і революції. Релігійний розкол. Абсолютна монархія у країнах Західної Європи, її характерні риси. Формування націй. Національні рухи у Західній Європі.

Великі географічні відкриття і колоніальні загарбання кінця XV– першої половини XVII ст.

Причини і передумови Великих географічних відкриттів. Плавання португальців вздовж західного берега Африки. Бартоломео Діаш. Христофор Колумб і відкриття Америки. Чотири експедиції Колумба. Америго Веспуччі. Васко да Гама. Відкриття морського шляху в Індію, його наслідки. Створення португальської колоніальної імперії. Фернандо Магеллан і перша навколосвітня подорож. Поділ світу між Іспанією та Португалією. Іспанські конкістадори. Завоювання Мексики, Центральної та Південної Америки. Іспанська колоніальна імперія другої половини XVI–першої половини XVII ст. Іспанізація, християнізація та метисизація.

Географічні відкриття другої половини XVI–першої половини XVII ст. Пошуки північно-східного та північно-західного шляхів у Китай (Р. Ченслер, В. Баренц, Г. Гудзон та ін.). Голландські колоніальні загарбання в XVII ст. Колоніальні загарбання Англії і Франції у XVII ст. Наслідки Великих географічних відкриттів. Переміщення головних торгових шляхів. Розвиток світової торгівлі. Революція цін, її соціальні наслідки. Роль колоніального грабунку в процесі первісного нагромадження капіталу.

Роль Реформації у становленні європейської цивілізації.

Передумови та причини Реформації. Мартін Лютер, його вчення та діяльність. Вормський едикт. Утворення різних течій і напрямків Реформації. Рицарське повстання та його поразка. Селянська війна 1525 р. та її основні райони. Роль міст і міського населення в Селянській війні. «Лист-тези» і програма «Дванадцять статей». Гейльбронська програма. Наслідки Селянської війни. Радикальна Реформація після Селянської війни. Мюнстерська комуна. Еволюція лютеранства і релігійно-політична боротьба у 1526–1545 рр. Шмалькаденські війни (1546–1555 рр). Аугсбургський релігійний мир.

Передумови Реформації в Швейцарії. У. Цвінглі та його вчення. Цвінгліанська Реформація у Цюриху та її наслідки. Ж. Кальвін та його вчення. Кальвіністська Реформація в Женеві. Поширення кальвінізму в Європі. Кальвінізм і релігійні війни та ранньобуржуазні революції. Вплив протестантизму на європейську цивілізацію.

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Поява ісламу та Арабський халіфат.

Особа Мухаммада ібн Абдаллах (570–632 рр.). Зародження ісламу. Боротьба Медини та Мекки. Основні положення ісламу. Коран: структура та зміст. Сунна та хадіси. Основи віровчення ісламу та культові настанови. Поява халіфату, перший розкол в ісламі. Халіфат Умаядів (“праведних халіфів”) – Мекканський період (632–661 рр.). Халіфат Омеядів (661–750 рр.) – Дамаський період. Халіфат Аббасидів (750–1055 рр.) – Багдадський період. Зовнішні завоювання. Ісламізація завойованого населення, процес арабізації. Особливості халіфату як релігійного та політичного об’єднання.

Особливості китайської цивілізації. Китаєцентризм, як форма відношення до “варварського” світу.

Загальна характеристика Китаю у Середні віки, боротьба із Степом. Династичні цикли Середньовіччя. Державно-політичний устрій Китаю. Система управління та становий лад. Роль та значення імператорської влади. Чиновництво, як соціальна опора імперії. Панування конфуціанської ідеології. Зовнішня політика Китаю. Концепція «серединної імперії» (китаєцентризм).

Монгольська імперія. Заснування та завойовницькі походи.

Загальна характеристика території. Населення. Умови життя. Перші протидержавні утворення. Об’єднання монгольських племен Темучином, створення Монгольської імперії. Особистість Чингіс-хана, його оцінка в історіографії. Військово-адміністративний устрій. Організація армії. Велика Яса. Завойовницькі походи монголів. Основні етапи та напрямки завойовницьких походів, причини їх завершення. Значення монгольських завоювань.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII–ПОЧАТОК XX СТ.)

Вестфальська система міжнародних відносин.

Вестфальський мирний договір 1648 р. – перший міжнародний договір Нового часу. Характерні риси міжнародної системи. Боротьба Франції за гегемонію в Європі у другій половині XVII ст. Динаміка балансу сил в Європі під час великих

війн (війна за іспанський спадок (1701–1714 рр.), Північна війна (1700–1721 рр.), війна за австрійський спадок (1740–1748 рр.), Семирічна війна (1756–1763 рр.).

Європейське Просвітництво: від теорії до практики.

Просвітництво як загальноєвропейський ідейний рух. Ідеологія Просвітництва. Теорії англійських (Дж. Локк), французьких (Ш. Л. Монтеск'є, Вольтер, Д. Дідро, Ж. Руссо та ін.), німецьких (Г. Лессінг, Й. Гердер) та американських (Б. Франклін) просвітників. Поняття «Просвітницький абсолютизм». Австрія (правління Марії Терезії та Йосифа II) та Пруссія (Фрідріх II).

Велика Французька революція кінця XVIII ст.: зміни в державно-політичному устрої Франції.

Історіографія Великої Французької революції, дискусійні питання. Проблема періодизації. Декларація та Конституції Франції. Державно-правові зміни. Оцінка характеру та значення революційних подій для подальшого розвитку Європи.

Об'єднання Німеччини у другій половині XIX ст.

Німецькі землі після революції 1848–1849 рр. “Великонімецький” та “малонімецький” шляхи об'єднання Німеччини. Австро-пруське суперництво в об'єднувачих процесах 1848–1850 рр. Міністр-президент Пруссії Отто фон Бісмарк та “Конституційний конфлікт”. Переможні війни Пруссії у 60-х рр. XIX ст. та утворення Північнонімецького союзу. Франко-пруська війна 1870–1871 рр. та проголошення Німецької імперії.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Формування світової колоніальної системи, форми та методи колоніальної експлуатації.

Створення світових колоніальних імперій (британська, російська, французька, німецька). Формування світової колоніальної системи. Колонії та напівколонії. Форми і методи колоніальної експлуатації. Перетворення колоніальних та залежних країн у сфери вкладення іноземного капіталу. Зародження національного капіталізму та національно-визвольних рухів на Сході на початку XX ст.

Європейська колонізація цінського Китаю. Опіумні війни.

Боротьба Великобританії за «відкриття» Китаю. Дипломатичний тиск. Роль опіумної торгівлі. Діяльність Лінь Цзесюя. Перша опіумна війна. Нанкінський договір 1842 р. Наслідки «відкриття» Китаю. Причини і хід англо-франко-китайської війни 1856–1858 рр.). Тяньцзінські договори. Пекінські конвенції 1860 р., початок активного проникнення іноземних колонізаторів у Китай.

Колоніальна політика британської Ост-Індської компанії та її наслідки, англо-французьке суперництво в Індії.

Криза імперії у XVII–XVIII ст., національно-релігійні рухи. Проникнення європейських торговельних компаній. Англо-французьке суперництво за Бенгалію. Етапи колоніального підкорення Індії англійцями: Бенгалія, Майсур, маратхські князівства. Створення колоніального апарату. Методи колоніальної політики, аграрна політика. Завершення завоювання і колоніальна експлуатація народів Індії в першій половині XIX ст. Трансформація індійського суспільства. Еволюція колоніальної системи управління Індією.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Наслідки Першої світової війни для народів Азії та Африки

Вплив Першої світової війни на становище колоніальних і залежних держав. Зміни в соціальній структурі афро-азіатських країн.

Післявоєнна політика країн метрополій щодо колоніальних і залежних країн. Ліга Націй і мандатна система. Переділ німецьких колоній. Значення рішень Версальсько-Вашингтонської системи для долі афро-азіатських колоній і напівколоній.

Національно-визвольний рух на Сході в 1918–1922 рр. Провідні діячі визвольного руху: М. Кемаль, М.К. Ганді, Дж. Неру, А Сукарно та ін.

Японія в міжвоєнний період: особливості політичного та економічного розвитку.

Наслідки Першої світової війни для Японії. Соціально-політичний розвиток у 20-х рр. ХХ ст. Правління «партійних кабінетів». Закон про загальне виборче право. Зовнішня політика Японії у 1918–1927 рр. Інтереси Японії на Вашингтонській мирній конференції. «Меморандум Танаки».

Вплив на економіку Японії світової економічної кризи 1929–1933 рр. Агресія у Північно-Східному Китаї. Розстановка політичних сил на початку 1930-х рр. Мілітаризація Японії.

Зовнішня політика Японії у 1930-х рр. Відмова від дотримання умов Вашингтонського договору. Підписання «антикомінтернівського пакту» з Німеччиною. Напад на Китай (1937 р.). Радянсько-японські відносини в 1938–1939 рр.

Країни Азії після Другої світової війни: особливості деколонізації.

Процес деколонізації після Другої світової війни, його роль у долі азійських народів. Різниця в рівнях розвитку та політичній ситуації. Основні етапи деколонізації. Проблема вибору моделі розвитку в постколоніальний період. Вплив процесів вестернізації та модернізації на країни регіону (тенденції прийняття та відчуження), роль духовних (релігійних і культурних) чинників у формуванні національних ідеологій країн Сходу.

«Холодна війна» і країни Азії: військове, політичне та ідеологічне протистояння. Бандунзька конференція 1955 р. «Рух неприєднання», його роль та еволюція. Економічний обмін розвинутих капіталістичних країн з країнами Азії.

Неоколоніалізм. Крах політики «партнерства». Зміни в соціально-економічному і політичному розвитку регіонів «третього світу» у 70–90-х рр. ХХ ст.

«Нові індустріальні країни» Азії: причини економічного прориву та перспективи розвитку. Місце провідних країн Сходу в процесах глобалізації та регіональної інтеграції. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС).

Основні етапи деколонізації Африки

Специфіка формування колоній на африканському континенті в XV –ХХ ст. Французький, британський, бельгійський, португальський варіанти управління колоніями. Фактори, які вплинули на розпад колоніальної системи в Африці. Роль колоніальної спадщини у розвитку африканських країн: позитивні і негативні риси.

Розпад колоніальної системи в Африці (1950–1960 рр.). Деколонізація Центральної та Південної Африки. Незалежність Гани та Гвінеї. 1960 – «рік Африки».

Завершення деколонізації Африки в 1970–1980-х рр. Особливості антиколоніальної боротьби в португальських колоніях (Ангола, Мозамбик, Гвінея-Бісау).

Завершення розпаду колоніальної системи в Південній Африці: Зімбабве (1980 р.), Намібія (1990 р.).

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ XX–ПОЧАТКУ XXI СТ.

Наслідки Першої світової війни для Європи та світу. Міжнародні відносини в міжвоєнний період

Завершення війни. Комп'єнське перемир'я. Нова розстановка політичних сил у Європі та світі. Програми повоєнного устрою світу. Паризька мирна конференція. Версальський договір. Утворення Ліги Націй. Мирні договори із союзниками Німеччини. Вашингтонська конференція. Головні принципи Версальсько-Вашингтонської системи устрою світу. Зміна політичної карти Європи. Переділ колоніальних володінь. Вплив Версальсько-Вашингтонської системи договорів на розвиток країн. Репараційне питання. Фактори впливу на міжнародні відносини 20–30-х рр. XX ст. Радянський фактор. Формування нових принципів міжнародних відносин. Нормалізація економічних стосунків у Європі. Проблема роззброєння. Міжнародні відносини у 30-х рр. XX ст.: складання військово-політичних блоків. Локальні військові конфлікти та зростання напруженості у Європі. Дипломатичні переговори європейських країн в 1930-х рр.

Італія у 1918–1945 рр.: особливості історичного розвитку

Наслідки I світової війни для Італії. Статус Італії на міжнародній арені. Зовнішня політика у 1918–1922 рр. Соціально-економічний розвиток у 1918–1922 рр. Особливості суспільно-політичного розвитку у 1918–1922 рр. Криза ліберальної моделі. Розстановка політичних сил. Вплив Італійської соціалістичної партії на страйковий рух в Італії. Створення Народної партії. Причини виникнення та початковий період розвитку італійського фашизму. Б. Муссоліні. Прихід фашистів до влади. Особливості еволюції італійського фашизму. Суспільно-політичний розвиток Італії у 1922–1939 рр. Встановлення тоталітарного режиму. Стратегія економічного розвитку. Соціально-економічний розвиток Італії у 1922–1939 рр. Зовнішньополітична стратегія Б. Муссоліні та її реалізація у 1922–1939 рр. Характерні риси італійського фашизму. Італія у Другій світовій війні. Капітуляція Італії.

Інтеграційні процеси в Європі: етапи розвитку та сучасний стан Європейського Союзу

Вплив Другої світової війни на мобілізацію інтеграційних процесів в Європі. Формування Ради Європи та економічної інтеграції в Європі. Декларація Р. Щумана – Ж. Моне. Перші економічні інтеграційні структури: ЄОВС, ЄЕС, Євроатом. Альтернативна інтеграція Великобританії: створення ЄАВТ. Початок політичної інтеграції: Єдиний європейський Акт. Маастрихтська угода і створення ЄС. Принципи діяльності ЄС. Хвилі розширення ЄС. Конституційний процес.

Основні інститути та їх повноваження в управлінні ЄС. Лісабонський договір 2007 р. Проблеми та здобути ЄС: Brexit, міграційна криза та наслідки пандемії. Особливості зовнішньої політики сучасного ЄС. Санкційна політика та допомога ЄС в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Особливості розвитку Великобританії в другій половині ХХ–на початку ХХІ ст.

Наслідки Другої світової війни на країну. Особливості суспільно-політичного розвитку Великої Британії. Уряд лейбористів К. Етлі – становлення соціальної держави. Тринадцяте річчя правління консерваторів. Зовнішньополітичний курс: євроатлантичний курс та участь в холодній війні. Власний інтеграційний проєкт ЄАВТ та приєднання до ЄЕС. Британська Співдружність націй: оновлені взаємини. Політика «тетчеризму» як неоконсервативна модель реформування. Стратегічне партнерство з США. Ольстерська проблема та механізм її вирішення. Особливості політичної системи Великобританії та значення інституту монархії для британського суспільства. Місце Великобританії в глобалізованому світі та взаємини з ЄС. Brexit: причини, процедура, наслідки для країни та Європи. Підтримка та допомога Україні від Великобританії під час збройної агресії РФ.

ІСТОРІЯ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Об'єкт, предмет і завдання педагогіки як науки.

Педагогіка – наука про виховання та розвиток особистості. Джерела розвитку педагогіки як науки. Сутність педагогіки як науки, її об'єкт, предмет і завдання. Функції педагогіки: загальнотеоретична, прогностична, практична. Зв'язок педагогіки з іншими науками. Основні категорії педагогіки: виховання, освіта, освітній процес, навчання. Система педагогічних наук.

Мета, завдання, пріоритетні напрями розвитку системи освіти в Україні.

Модернізація системи вітчизняної освіти на сучасному етапі. Актуальні проблеми реформування загальної середньої освіти. Дитиноцентризм. Педагогіка співробітництва: сутність, шляхи реалізації. Форми зв'язку школи і сім'ї. Поняття про систему освіти і виховання в Україні. Законодавчі та нормативні документи про організацію освітнього процесу в Україні. Основні напрями реформування освіти.

Методологія педагогіки та її рівні.

Структура методологічного знання. Принципи організації та проведення наукового дослідження. Методи науково-педагогічних досліджень. Теоретичні методи дослідження (аналіз і синтез, індукція й дедукція, аналогія, порівняння, узагальнення, класифікація та інші). Емпіричні методи дослідження (педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, тестування, анкетування, узагальнення незалежних характеристик, вивчення шкільної документації, педагогічний експеримент, статистичний аналіз педагогічних явищ тощо).

Поняття про особистість, її розвиток та формування.

Структура особистості. Динаміка особистості. Фактори розвитку особистості. Роль спадковості у розвитку особистості. Вплив середовища на розвиток особистості. Поняття про соціалізацію. Роль діяльності у розвитку особистості. Вікова періодизація. Психолого-педагогічні особливості учнів шкільного віку.

Педагогічна діяльність і теоретична спадщина Антона Макаренка.

Педагогічна діяльність Антона Макаренка. Принцип виховання в колективі. Колектив як форма, засіб, фактор формування особистості. Праця як інструмент виховних впливів. Суттєві ознаки колективу. Стадії розвитку колективу. Система перспективних ліній. Теоретична спадщина Антона Макаренка.

Педагогічна діяльність і теоретична спадщина Василя Сухомлинського.

Педагогічна діяльність Василя Сухомлинського. Ідея всебічного розвитку особистості. Педагогічна система Василя Сухомлинського як концептуальна основа особистісно зорієнтованого підходу. Природа як засіб виховних впливів. Теоретична спадщина Василя Сухомлинського.

МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

Форми і методи виховної роботи.

Поняття змісту, форм і методів виховної роботи. Форми виховної роботи, їхня структура і класифікація. Індивідуальні форми виховної роботи. Класифікація методів виховної роботи. Сучасні виховні технології.

Робота вихователя з батьками учнів.

Чинники, які обумовлюють необхідність спільної виховної роботи школи та сім'ї. Форми та методи роботи вихователя з батьками учнів. Шляхи і засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків. Нетрадиційні форми роботи вихователя з батьками учнів. Проблемні ситуації у роботі вихователя з батьками учнів та шляхи їх уникнення і розв'язання.

ДИДАКТИКА

Об'єкт, предмет та завдання дидактики як науки.

Історичні періоди становлення дидактики. Категорії дидактики. Функції дидактики. Завдання дидактики. Зв'язок з іншими науками.

Методи навчання, їх класифікація та характеристика.

Методи навчання як дидактична категорія. Функції методів навчання. Класифікація методів навчання. Оптимальний вибір методів навчання.

Сутність та класифікація форм навчання.

Форма організації навчання як дидактична категорія. Історія розвитку організаційних форм навчання. Урок як основна форма організації навчання. Типологія та структура уроків. Фронтальні, групові та індивідуальні форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці. Основні вимоги до уроку: загальнопедагогічні, дидактичні, психологічні, санітарно-гігієнічні. Шляхи підвищення ефективності уроку в сучасній школі.

Структура діяльності вчителя у процесі навчання.

Планування, організація активної взаємодії, мотивація й стимулювання пізнавальної діяльності здобувачів освіти, контроль, корекція та аналіз діяльності. НУШ щодо організації освітнього простору.

Основні закономірності та принципи процесу навчання.

Обумовленість навчання суспільними потребами; взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості; взаємозв'язок процесів викладання і учіння; взаємозалежність навчального процесу від реальних пізнавальних можливостей здобувачів освіти; взаємозалежність мети, завдань, змісту, методів, форм і результатів у навчальному процесі; залежність ефективності навчального процесу від умов, в яких він відбувається. Принципи навчання: вихідні

положення, що визначають зміст, форми організації і методи навчального процесу відповідно до цілей і закономірностей навчання.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Сучасна система шкільної історичної освіти базового рівня в Україні.

Шкільні навчальні програми з історії. Принципи їх побудови та порядок висвітлення історичного матеріалу в шкільних курсах (лінійність, концентризм, поєднання системності та фрагментарності, хронологічна послідовність, історизм та інше). Основні компоненти змісту та структура програм шкільної історичної освіти. Календарно-тематичне планування освітнього процесу.

Підручники, методичні посібники та допоміжна література з історії, їх функції, аналіз структури, змісту, навчально-методичне оформлення.

Історія України, її місце в навчальному плані, покликання. Структура курсу, основні розділи. Основні поняття та ідеї курсу історії України.

Місце та роль краєзнавчого матеріалу, його завдання, зміст, особливості, специфіка викладання.

Курс всесвітньої історії, його завдання та місце в шкільній історичній освіті. Періодизація курсу, структура, етапи його вивчення, відбір матеріалу, його групування та принципи розподілу по навчальних роках.

Формування історичних знань школярів.

Роль історичних знань у формуванні світоглядних позицій учнів. Структура та функції історичних знань.

Історичні факти, їх роль у вивченні історії. Види історичних фактів.

Історичні уявлення, їх типи та роль в процесі формування історичних знань. Методика їх створення.

Історичні поняття, їх класифікація та методика їх формування.

Основні історичні зв'язки та закономірності історичного розвитку. Методичні умови засвоєння учнями закономірностей історичного розвитку.

Характеристика розвиваючого типу навчання. Методика та етапи формування навчальних умінь учнів у процесі вивчення історії.

Методичні основи роботи вчителя історії.

Методи та методичні прийоми навчання історії. Понять "метод" і "прийом" навчання, їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Різні точки зору щодо класифікації методів навчання історії.

Усний виклад навчального матеріалу (використання лекції, бесіди, розповіді, короткого повідомлення, картинного чи аналітичного опису, тощо). Пояснювально-ілюстративний та проблемний характер викладу історичного матеріалу. Проблемні ситуації та їх види. Основні вимоги до усного викладу матеріалу.

Засоби навчання історії.

Друковані засоби навчання: документальні джерела, мемуарна література, підручники, навчальні посібники, хрестоматії, збірники документів, книги для читання, довідникова, науково-популярна та художня література, періодичні видання.

Наочні засоби навчання: речові (збірки копій, макети, динамічні моделі, експозиції музеїв), образотворчі (картини, альбоми, піктограми, ілюстративно-роздатковий матеріал), умовно-графічні (карти, схеми, таблиці, аплікації).

Технічні засоби навчання: кіно-, відео-, діафільми, кінофрагменти, діапозитиви, комп'ютерні програми, мультимедійні презентації, звукові посібники (грамплатівки, фонохрестоматії), телевізійні передачі.

Форми організації навчання історії. Урок історії.

Форми організації навчання історії (урок, гурток, факультатив, товариства та інше). Вимоги до сучасних форм організації навчальної діяльності.

Урок – основна форма організації освітнього процесу в школі. Різні точки зору щодо їх типології. Нетрадиційні уроки – урок нестандартного мислення вчителя, нова форма організації навчально-виховної діяльності учнів на уроці. Використання досвіду педагогів-новаторів.

Організація контролю за роботою учителя історії, їх види та особливості. Вимоги до здійснення контролю. Аналіз уроків історії, типи аналізу та вимоги до його проведення.

Позакласна робота з історії.

Позакласна робота з історії, її роль в розвитку зацікавленості учнями предметом, пізнавальні здібності дітей. Відмінність позакласної роботи від уроку, її зміст, характерні риси.

Краєзнавча робота в школі, її специфіка, основні завдання та форми проведення.

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сутність і зміст інноваційних педагогічних технологій

Технологічний підхід до процесу навчання. Сутність понять «педагогічна технологія», «освітня технологія», «технологія навчання», «інноваційне навчання». Головні ознаки педагогічної технології. Критерії ефективності педагогічних технологій. Характерні риси традиційної та інноваційної педагогічних систем. Класифікації педагогічних інновацій.

Інноваційна діяльність вчителя історії

Вчитель як суб'єкт інноваційного освітнього процесу. Сутність інноваційної педагогічної діяльності та її особливості. Інноваційна компетентність педагога. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності. Внутрішні та зовнішні антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання.

Інтерактивні та ігрові педагогічні технології

Сутність понять «інтеракція» та «інтерактивні технології». Класифікація інтерактивних педагогічних технологій. Інтерактивні технології кооперативного навчання. Інтерактивні технології колективно-групового навчання. Технології опрацювання дискусійних питань та технології ситуативного моделювання. Ігрові технології навчання та специфіка навчання через гру. Особливості оцінювання учнів на інтерактивних уроках. Переваги та недоліки інтерактивних та ігрових педагогічних технологій.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: сутність, головні завдання та принципи.

Сутність інклюзивної освіти. Сутність і зміст понять: «інтеграція», «соціальна інтеграція», «освітня інтеграція», «інклюзія», «соціальна інклюзія», «інклюзивна економіка», «інклюзивне зростання» «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «порушення психофізичного розвитку», «особливі потреби». Проблеми стихійного інтегрування дітей з особливими потребами в освітній простір України. Філософське осмислення феномену освітньої інтеграції і способів її реалізації в практиці зарубіжними вченими та вченими пострадянських країн. Проблема перегляду світоглядних і методологічних орієнтирів корекційної педагогіки у зв'язку з впровадженням інклюзивної моделі освіти в Україні.

Історичне підґрунтя інклюзивної освіти та світовий досвід її впровадження.

Історія спеціальної освіти й інклюзії. Еволюція ставлення суспільства та держави до осіб з психофізичними порушеннями. Соціальна і медична моделі порушень психофізичного розвитку. Реалізація основних принципів інклюзивної освіти у країнах Європи. Досвід упровадження інклюзії в країнах Америки та Канади. Облаштування безбар'єрного доступу в зарубіжній інклюзивній школі.

Організація освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання.

Універсальний дизайн у сфері освіти. Принципи універсального дизайну. Особливості застосування універсального дизайну в інклюзивному освітньому середовищі. Медіатека та ресурсна кімната. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Технології навчання в інклюзивному освітньому середовищі. Технології оцінювання результатів інклюзивного навчання. Додаткові освітні послуги в інклюзивному освітньому середовищі. Види психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять (послуг).

ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ

Зміст шкільної навчальної програми з історії.

Зміст навчальної програми з історії для навчальних закладів загальної середньої освіти; пояснювальна записка, характеристика основних структурних компонентів програми; ключові та предметні компетентності, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, розподіл навчального часу на вивчення історії закладах загальної середньої освіти, календарно-тематичне планування та робоча програма вчителя.

Навчально-методичний комплекс та наочність шкільного курсу історії.

Основні види засобів навчання. Зміст, структура принципи побудови різних варіантів підручників з історії та методичні вимоги до підручників. Характеристика навчально-методичної літератури із ШКІ. Образотворча та умовно-графічна наочність. Зображення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва, обов'язкові для розпізнання учнями. Зображення персоналій в ШКІ для візуального розпізнання учнями.

Міжпредметні й внутрішньокурсові зв'язки та інформаційно-комунікативні технології у шкільному курсі історії.

Основні аспекти змісту міжпредметних та внутрішньокурсних зв'язків шкільного курсу історії та їх значення у вивченні історії. Міжпредметні змістові лінії, прийоми та засоби реалізації міжпредметних і внутрішньокурсних зв'язків у викладанні історії. Мультимедійні засоби навчання на уроках історії. Інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) та освітні електронні ресурси (ОЕР) і їх використання в шкільному курсі історії. Педагогічні програмні засоби (ППЗ) шкільних курсів «Історія України» та «Всесвітня історія».

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ

Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації

Концептуально-правові засади формування та реалізації освітньої політики Європейського Союзу. Поняття та сутність освітньої політики ЄС у контексті особливостей формування спільних політик ЄС. Інституційно-правові механізми функціонування освітньої політики ЄС. Аспекти співпраці між Україною та ЄС в освітній сфері та залучення нашої держави до формування Європейського освітнього простору.

Викладання історії в країнах ЄС: основні тенденції, досягнення, виклики

Ухвалення «Рекомендацій щодо вивчення історії в Європі» (1993 р.). Реалізація Радою Європи проєктів «Вивчення і викладання історії ХХ століття у Європі» (1998 р.); «Європейський вимір у викладанні історії» (2002 р.); «Образ іншого» (2006 р.). «Рекомендації Рес (2001 р.) 15 про викладання історії в ХХІ столітті в Європі, ухвалені Комітетом Міністрів 31 жовтня 2001 р. на 771-ому засіданні заступників міністрів». Поглиблення гуманізації шкільної історичної освіти. Багатоперспективність (багаторакурсність) при викладанні історії. Мультикультурність як основа історичної свідомості. Інтернет-ресурси для вивчення та викладання історії. Проєкти співробітництва й підтримки між школами з тематики, пов'язаної з історією Європи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Історія України

СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Абашина Н., Козак Д., Синиця Є., Терпиловський Р. Давні слов'яни. Археологія та історія: навчальний посібник. Київ, 2012. 366 с.

Балабушка В. А. Родинно-спадкові традиції Рюриковичів: гілки Ольговичів, Давидовичів, володарів Чернігово-Сіверського князівства. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*. 2018. Т. 1. С. 46–52.

Баран В. Д. Походження українського народу. Київ, 2002. 194 с.

Бодрухін В. Феодальна роздробленість і еволюція державності (ХІІ–ХІІІ ст.). *Пам'ять століть*. 2000. № 4. С. 26–30.

Брайчевський М. Ю. Літопис Аскольда. Київ, 2001. 130 с.

Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ, 2002. 154 с.

Бунятян К. П. Давнє населення України: навчальний посібник. Київ, 1999. 228 с.

Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація. Київ, 2003. 184 с.

Відейко М. Ю. Шляхами трипільського світу. Київ, 2007. 296 с.

- Винокур І., Телегін Д. Археологія України: навч. посібник. Тернопіль, 2008. 498 с.
- Висоцький С.О. Хто й коли побудував Софійський собор у Києві. *Український історичний журнал*. 1990. № 2. С. 145–148.
- Войтович Л.В. Князь Лев Данилович. Львів, 2012. 181 с.
- Галицько-Волинський літопис. Дослідження Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.) Монографія. Харків: Парус, 2006.
- Геродот. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом. К., 1992. 72 с.
- Головко О.Б. Держава Романовичів і Золота Орда. *Український історичний журнал*. 2004. № 6. С. 3–16.
- Горелов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Цивілізаційна історія України. (Нариси). Київ, 2006. 632 с.
- Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 2. / Упоряд. В. В. Яременко; Приміт. С. К. Росовецького. Київ, 1993. 264 с.; Т. 3. / Упоряд. В. В. Яременко; Приміт. С. К. Росовецького. Київ, 1993. 285 с.
- Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. Київ, 1991. 560 с.
- Давня історія України: в 3-х томах. Том 1: Первісне суспільство. Київ, 1997. 560 с.
- Давня історія України: в 3-х томах. Том 2: Скіфо-антична доба / Голова ред. кол. П.П. Толочко. Київ, 1998. 496 с.
- Давня історія України: в 3-х томах Том 3. / голова ред. кол. П. П. Толочко. Слов'яно – руська доба. Київ, 2000. 695 с.
- Залізник Л. Первісна історія України. Київ, 1999. 264 с.
- Ісаєвич Я. Д. Галицько-Волинська держава: короткий нарис історії галицько-волинських земель в кінці XI–XIV ст. Львів, 1999. 39 с.
- Історія цивілізації. Україна. Том 2. Від Русі до Галицького князівства (900–1256) / упоряд. О. Є. Черненко. Харків, 2021. 590 с.
- Історія України в особах, IX–XVIII ст. / авт. кол.: В. Замлинський (керівник). Київ, 1993. 396 с.
- Історія української культури: у п'яти томах. Т. 1. Історія культури давнього населення України / Ред. В.А. Смолій. Київ, 2000. 1136 с.; Т. 2. Українська культура XIII–першої половини XVII ст. / Ред. В.А. Смолій. Київ, 2001. 848 с.
- Коваленко В.П. Микола Святоша – перший князь-інок на Русі. *Слов'яни і Русь: археологія та історія: зб. пр. на пошану д. чл. НАН України Петра Петровича Толочка з нагоди його 75-річчя*. Київ, 2013. С. 105–113.
- Котляр М. Ф. Історія давньоруської державності. Київ, 2002. 234 с.
- Котляр М. Історія України в особах: Давньоруська держава. Київ, 1996. 239 с.
- Крип'якевич І. Історія української культури. Київ, 1994. 656 с.
- Нагірний В. “Начало княження великаго князя Романа”: до питання про час утвердження Романа Мстиславича в Галичі / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2011. Вип. 20. С. 511–521.
- Федака С.Д. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). Ужгород, 2000. 340 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

- Гринь О.В. Практикум з історії України литовсько-польської доби. Чернігів, 2011. 423 с.
- Горобець В. Україна. Люблінська унія та народження нової вітчизни. Київ, 2009. 204 с.
- Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. Київ, 2006. 800 с.; 2007. 724 с.
- Історія української культури: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII–першої половини XVII ст. Київ, 2001. 848 с.
- Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ, 1998. 320 с.
- Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII–середина XVII ст.). Київ, 2005. 284 с.
- Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану (друга половина XV–середина XVII ст.). Київ, 2006. 300 с.
- Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ, 1990–1993. Т. 1. 596 с.; Т. 2. 566 с.; Т. 3. 586 с.
- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2009. 584 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

- Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2018. 720 с.
- Вечерський В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини. Формування, дослідження, охорона. Київ, 2001. 349 с.
- Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної та соціальної історії ранньомодерної України. Київ, 2009. 270 с.
- Горобець В. Політичний устрій козацьких земель другої половини XVII–XVIII століть: Гетьманщина, Запорозжя, Слобожанщина, Правобережна Україна (спроба структурно-функціонального аналізу). Київ, 2000. 96 с.
- Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 томах. Київ, 1991–1997.
- Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996. 223 с.
- Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна / За загальною ред. В. Смолія. Київ, 1999. 304 с.
- Дорошенко Д. Нарис історії України. У 2-х т. Київ, 1992. Т. 2. 349 с.
- Історія України: Нове бачення: Навч. посіб. / Під ред. В. А. Смолія; Авт.: В. Ф. Верстюк, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко та ін. Київ, 2000.
- Історія українського козацтва: Нариси у 2 томах. Київ, 2006. Т. 1. 799 с.
- Історія українського козацтва: Нариси у 2 томах. Київ, 2007. Т. 2. 723 с. Історія Української культури. К., 2003. Т. 1–5. К., 2000–2005.
- Історія української культури. У 5 томах. Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. Київ, 2003. 1246 с.
- Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст. у 2 кн. Київ, 2018. Кн. 1, 2.
- Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). К., 2009. 447 с.
- Шевчук В. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. Київ, 1995. 389 с.
- Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ, 1990–1993. Т. 1; Т. 2; Т. 3.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ, 2001. 532 с.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2005. 582 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ХІХ–ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Алексєєв Ю.М. Історія України: навчальний посібник для вузів. К., 2004. 256 с.

Бойко О.Д. Історія України: Посібник. К., 2016. 656 с.

Бокань В.А. Історія культури України: Навч. посібник. К., 2002. 256 с.

Горєлов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Цивілізаційна історія України. К., 2005.

Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. К. 2000. 360 с.

Гупан Н.М., Пометун О.І. Історія України. К., 2012. 336 с.

Економічна історія світу і України: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Б.Д. Лановика. Тернопіль, 2004. 456 с.

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. К., 2013. 1056 с.

Котова Н. Історія України: навчальний посібник. Харків, 2005. 413с.

Литвин В. Історія України: підручник / відп. ред.. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2013. 991 с.

Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К., 2005.

Михальчук П. А. Історія України. Курс лекцій. Навчальний посібник. Тернопіль, 2003. 272 с.

Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1–3. К., 1999.

Політична історія України. У 6-ти томах К., 2002–2004.

Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.І. Танцюри. К., 2001. 488 с.

Рибалка І.К. Історія України. У 2-х ч. Ч.ІІ. Від початку ХІХ ст. до 1917 р. Харків, 1997. Ч.2.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Алексєєв Ю.М. Історія України: навчальний посібник для вузів. К., 2004. 256 с.

Бойко О.Д. Історія України: Посібник. К., 2016. 656 с.

Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. К., 2000. 360 с.

Гупан Н.М., Пометун О.І. Історія України. К., 2012. 336 с.

Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. К., 2013. 1056 с.

Калініченко В.В., Рибалка І.К., Історія України. Частина ІІІ: 1917–2003 рр.: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. Х., 2004.

Котова Н. Історія України: навчальний посібник. Харків, 2005. 413с.

Литвин В. Історія України: підручник / відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К., 2013. 991 с.

Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К., 2005.

Михальчук П. А. Історія України. Курс лекцій. Навчальний посібник. Тернопіль, 2003. 272 с.

Новітня історія України (1900–2000): Підруч. Для іст. спец. вищих навч. зал. / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.М. Литвин. 2-е вид, переробл. і доп. К., 2002. 718 с.

Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1-3. К., 1999.
Політична історія України. У 6-ти т. К., 2002–2004.
Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.І. Танцюри. К., 2001. 488 с.
Україна в ХХ ст.: зб. документів і матеріалів (1900–1939). Упор. А.Г. Слюсаренко, А.О. Буравченков, М.І. Миронець та ін. К., 2000. 448 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

В'ятрович В. Війна і міф. Невідома Друга світова. К., 2016. URL: <https://cutt.ly/hBaEBHs>

Брехуненко В. та ін. «Братня навала»: Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст. К., 2016.

Друга світова війна в історичній пам'яті України: За матеріалами Українського інституту національної пам'яті / Упоряд. Л. Герасименко, Р. Пилявець. К.; 2010.

Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ, 1995.

Касьянов Г. Україна 1991–2007: Нариси новітньої історії. Київ, 2008.

Кулик Р., Майоров М. 2014. Початок російсько-української війни. Київ, 2019. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/broshura-2014-pochatok-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny>

Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів, 2012.

Патриляк І. К. “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. / Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2012. 512 с.

Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. К., Ніжин, 2010. URL: <https://cutt.ly/FBaEbZx>

Усна історія українсько-російської війни (2014–2018 роки). Вип. 4. Київ, 2018. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/war-2014-2018.pdf>

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичне джерелознавство / [Ред. Я.С. Калакура]. Вид. 2-е. Київ, 2017.

Воронов В.І. Джерелознавство історії України. Дніпропетровськ, 2003.

Макарчук С. Джерелознавство історії України. Львів, 2008.

Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів, 1999.

Джерелознавство історії України: Довідник / [Під ред. М.А. Варшавчика]. Київ, 1998.

Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: [навч.-метод. посіб.]. [3-тє вид., допов. та переробл.]. Харків, 2010.

Підгаєцький В.В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ ст.: Навчальний посібник для історичних факультетів. Дніпропетровськ, 2001.

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій. Київ, 2012.

Колесник І. Українська історіографія (ХVІІІ–початок ХХ ст.). Київ, 2000.

Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ, 2013.

Українська історіографія на зламі ХХ–ХХІ ст. Здобутки і проблеми. Львів, 2004.

Удод О., Ясь О. Культурний простір української історіографії у світлі радянзації та соціокультурних трансформацій ХХ–ХХІ ст. Київ, 2020.

Всесвітня історія

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Історія Стародавнього Сходу: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти / Н. О. Рижева, К. В. Горбенко, В.В. Кузовков. Миколаїв, 2019. 247 с. (електронне видання).

Історія Стародавнього Сходу: навч.-метод. посіб. до нормативної дисципліни професійної підготовки для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія. Частина I / О. М. Луговий. Одеса, 2020. 214 с. URL:

http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/31305/1/lugovyi_ist_star_svitu.pdf

История Древнего Востока: учебник для вузов / под ред. В. И. Кузицина. Изд. 3-е, перераб. и доп. М., 2003. 462 с. URL: http://yanko.lib.ru/ann/hist_anc_east-kuz-a.htm

Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу. Підручник. К., 2009. 592 с. URL:

<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Kryzhanivskiyi_Oleh/Istoriia_Starodavnoho_Skhodu/

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посіб. К., 2012. 446 с.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2016. Т. 1. Стародавня Греція. 656 с.

Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2016. Т. 2. Стародавній Рим. 848 с.

Балух В. О. Історія античної культури. Чернівці, 2016. 632 с.

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посіб. К., 2012. 446 с.

Ткаченко В. В. Лекції з розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій і давньоримській цивілізаціях: Навчальний посібник. Київ, 2005. 384 с.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Балух В., Коцур В. Історія середніх віків: У 2-х т. Т. 1. Раннє Середньовіччя: курс лекцій. Чернівці, 2009. 496 с.

Балух В., Коцур В. Історія середніх віків: У 2-х т. Т. 2. Високе і пізнє Середньовіччя: курс лекцій. Чернівці, 2010. 616 с.

Василевський В. Лекции по истории Средних веков. Спб., 2008. 646 с.

Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum; Середні віки. Підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / За ред. Л. В. Войтовича. Львів, 2010. 502 с.

Крижановська О., Крижановський О. Історія середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя. Курс лекцій. К., 2006. 368 с.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Балух В. Ранньомодерна Європа : підручник. Чернівці, 2016. 704 с.

Балух В. О. Культура ранньомодерної Європи : підручник для вузів. Харків, 2017. 495 с.

Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. В 3 т. М., 1986–1992.

Дятлов В.О. «В ім'я Бога і загального добра». Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація. Чернігів, 1997.

Дятлов В.О. Реформи і Реформація в Німеччині (XV–XVI ст.). Чернігів, 2010.

Історія держави і права зарубіжних країн. Середні віки та ранній новий час. Навч. посібник / За ред. проф. Б.Й. Тишика. Львів, 2006.

Кенигсберг Г. Європа раннього Нового часу. 1500–1789. Пер. с англ. М., 2006.

Крип'якевич І. Всесвітня історія. У 3 кн. Книга 2. «Середньовіччя і нові часи». К., 1995.

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. Курс лекцій. К., 2002.

Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія. К., 2002.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII–ПОЧАТОК XX СТ.)

Баран З. А., Качараба С. П., Сіромський Р. Б., Чума Б. П. Історія країн Західної Європи та Північної Америки Нового часу (кінець XV–початок XIX ст.): навч. посіб. Київ, 2015. 533 с.

Гаген Шульце. Історія Німеччини. Київ, 2010. 274 с.

Гончар Б. М. Німеччини об'єднання 1848–1871. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Губерський Л. В. (голова) та ін. Київ, 2004. Т. 2. 812 с.*

Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ, 2020.

Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV–XX століть: Навч. посіб. / Ю. А. Горбань, Б. І. Білик, Л. В. Дячук та ін. К., 2003. 435 с.

Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3 кн. К., 1995. Кн. 3.

Кузьмін О. С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки. Житомир, 2011. 455 с.

Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Пер. з нім. О. Логвіненка. К., 2008. 240 с.

Нова історія країн Західної Європи й Північної Америки. XVI–60-ті роки XIX століття підруч. / За ред. Б.М. Гончара. Київ, 2013. 735 с.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. К., 1996.

Рубель, В. А. Нова історія Азії та Африки. Постсередньовічний Схід (XVIII–друга половина XIX ст.): Навч. посіб. для студ. вузів. К., 2007.

Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. К., 1995. Т.1-2.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ XX–ПОЧАТКУ XXI СТ.

Буглай Н.М. Новітня історія країн Азії та Африки: навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2022. 232 с.

Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.): Курс лекцій. Львів, 2000. 425 с.

Окорокова В.В. Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (з 1945 року): навчальний посібник (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта «Історія»). Одеса: Ун-т Ушинського, 2022. 238 с.

Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–кінець ХХ ст.): Посібн. Для студ. вищ. навч. закладів. Суми, 2002. 288 с.

Стрільок О.Б. Практикум з новітньої історії країн Азії та Африки (1918–1945 рр.) [Текст]: [навч. посіб.]. Чернігів: Лозовий В. М. [вид.], 2014. 311 с.

Електронні джерела:

Інститут сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України. URL: <https://www.oriental-studies.org.ua/uk/home/>

Електронна наукова бібліотека Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/>

Науковий журнал «Проблеми всесвітньої історії». URL:

<https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/naukovyi-zhurnal-problemy-vsesvitnoi-istorii.html>

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Бурдяк В. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів. Чернівці, 2004. 328 с.

Газін В.П. Новітня історія країн Європи і Америки 1918–1945 рр.: Підручник для студ. вищ. навч. закл. К., 2003. 472 с.

Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навчальний посібник. К., 2006. 300 с.

Гелбрейт Дж. К. Суспільство блага. Пора гуманності / [пер. з англ.]. К., 2003. 160 с.
Європейська інтеграція: Навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. проф. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ, 2013. 464 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–1945). Навч. посібник для студентів ВНЗ. К., 2003. 619 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002). Навчальний посібник. Вінниця: Видавництво Фоліант, 2003. 560 с.

Масляк П. О. Країнознавство : Підручник: 2 ге вид., випр. К., 2008. 298 с.

Орлова Т. Історія сучасного світу : навчальний посібник. Київ, 2006. 552 с.

Сіромський Р. Б. Історія Західної Європи та Америки др. пол. ХХ–поч. ХХІ ст.: [практикум для студентів історичного факультету]. Львів, 2008. 294 с.

Троян С.С. Світ на зламі епох: основні тенденції розвитку (кінець ХІХ–середина ХХ ст.): Навчальний посібник: У 2-х ч. Харків, 2013. 240 с.

Яковенко Я Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявки на європейське лідерство. Київ, 2003. 227 с.

ІСТОРІЯ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Закон України «Про освіту». URL : www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про вищу освіту». URL : zakon.rada.gov.ua/go/1556-18

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-204>.

Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.

Березівська Л.Д. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.): хрестоматія. Київ, 2003. 418 с.

Березюк О.С., Власенко О.М. Хрестоматія з української педагогіки: навчально-методичний. Житомир, 2017. 338 с.

Белкіна Н.І., Коваленко Є.І., Яковець Н.І. Історія педагогіки: навч. посібник. Ніжин, 2001. 246 с.

Гончаренко С.У. Український педагогічний словник: довідкове видання. Київ, 1997. 374 с.

Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ – Вінниця, 2008. 278 с.

Євтушенко М.Ю., Хижняк М.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 350 с.

Ісаєнко В., Рідей Н., Навроцька Д., Уліщенко А. Синергетична педагогіка: навч.-метод. посібник. Київ, 2019. 416 с.

Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. К., 2005. 336 с.

Козловський Ю.М. Методика науково-педагогічного дослідження. Львів, 2018. 192 с.

Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль, 1996. 436 с.

Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. К., 2005. 767 с.

Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ, 2003. 360 с.

Любар О. О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник. К., 2006. 447 с.

Москалець В.П. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ, 2019. 262 с.

Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: mon.gov.ua/новини %202016/12/05/Консерзiуа.pdf

Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ, 2019. 228 с.

Сбруєва А., Рисіна М., Осьмук Н., Чистякова І. Практикум з історії педагогіки. Суми, 2019. 165 с.

Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Х., 2017. 237 с.

МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ШКОЛІ

Андрощук І.В., Андрощук І.П. Методика виховної роботи: навч. посібник. Тернопіль, 2014. 320 с.

Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Київ, 2005. 343 с.

Кондрашова Л.В. та ін. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посібник. Кривий Ріг, 2008. 187 с.

Омелянченко В., Кузьмінський А. Теорія і методика виховання. Київ, 2008. 415 с.

Трухін І.О. Шпак О.Т. Основи шкільного виховання. Київ, 2004. 368 с.

Царик Л.П. Виховна робота в школі: працюємо за новими стандартами: посіб. для вчителя. Харків, 2019. 176 с.

ДИДАКТИКА

Закон України «Про освіту». URL: www.golos.com.ua/article/294010

Закон України «Про вищу освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-204>.

Помазан І.О., Берест Т.М., Ільїна О.В., Купрікова Г.В.. Глосарій новітньої педагогічної термінології. Харків, 2021. 107 с.

Березюк О.С., Власенко О.М. Дидактика: теорія і практика. Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів. Житомир, 2017. 212 с.

Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ, 2004. 352 с.

Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник. Київ, 2019. 255 с.

Концепція нової української школи URL: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

Модельні програми пілоту НУШ. URL: <http://mon.gov.ua/ua/tag/pilot-nusha>

Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібик Н. М. 87 К., 2017. 206 с. URL: <http://nus.org.ua/npcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>

Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ, 2019. 228 с.

Чайка В.М. Основи дидактики: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2011. 240 с.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Баханов К.О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: посібник для учителя. Харків. 2012. 127 с.

Баханов К. Організація особистісно-орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків, 2008. 159 с.

Баханов К. Інноваційні системи, технології та модель навчання історії в школі. Запоріжжя, 2000. 328 с.

Венцева Н.О. Дискусійні методи на уроках історії України 7–8 кл. Харків, 2007. 128 с.

Горохівський П.І. Методика викладання історії. Курс лекцій. Умань, 2013. 284 с.

Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі /під ред. О.І. Пометун, Н.М. Гупана, В.С. Власова. К., 2018. 208 с.

Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. К., 2009. 328 с.

Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. К., 2003. 192 с.

Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: Навчально-методичний посібник. Харків, 2017. 324 с.

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ, 2012. 352 с.

Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків, 2009. 176 с.

Інноваційні педагогічні технології / за ред. Огієнко. Київ, 2015.

Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: Видавництво АСК, 2004. 192 с.

Староста В. Технології інтерактивного навчання: Сутність, класифікація. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 1(64). С. 230–237.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Бондар Т. І. Інклюзивна освіта у США та Канаді: тенденції розвитку: монографія. Черкаси, 2018. 511 с.

Будник О. Педагогічний супровід інклюзивної освіти: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2019. 232 с.

Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145 - 19> (дата звернення 20.04.2024)

Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 25.04.2024).

Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб.; А. А. Колупаєва, Е. А. Данілявічутє, С. В. Литовченко. Київ, 2012. 197 с.

Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН України від 01.10.2010 р. № 912. URL: <http://firstedu.org.ua/index.php>. (дата звернення 23.04.2024).

Конвенція ООН про права дитини 413. URL: <http://www.kidrights.kherson.ua/library/Prava/images/html/conventio2.ht> (дата звернення: 23.04.2024).

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів). Факультативний Протокол до Конвенції від 13.12.2006. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 26.04.2024).

Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ, 2019. 300 с.

Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п> (дата звернення 22.04.2024).

Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7–10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#n12 (дата звернення 25.04.2024).

Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ, 2017. 248 с.

ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ

Використання активних форм і методів викладання історії в школі (з досвіду роботи). *Історія в школі*. 2022. № 4. С. 43–44.

Власов В. Ще раз про пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва з історії України, обов'язкові для розпізнавання учнями. *Історія та суспільствознавство в школах України*. 2018. № 5. С. 30–54.

Власов В. Персоналії для візуального розпізнавання: автентичні портрети та стислі характеристики історичних діячів. *Історія та суспільствознавство в школах України*. 2018. № 5. С. 65–74.

Власов В. Завдання для перевірки умінь розпізнавати факти (події, явища, процеси) за візуальними історичними джерелами. *Історія та суспільствознавство в школах України*. 2018. № 5. С. 85–90.

Власов В. Завдання на розпізнавання історичних діячів за живописними портретами, фотографіями з використанням фрагментів історичних джерел. *Історія та суспільствознавство в школах України*. 2018. № 5. С. 75–84.

Власов В. Тестові завдання для перевірки вмінь розпізнавати пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва. *Історія та суспільствознавство в школах України*. 2018. № 5. С. 55–64.

Данилюк Д.Я. Навчальний предмет як інтегрована система. *Педагогіка*. 2007. № 4. С. 24–28.

ЄРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ

Боровець І., Дубінський В., Паур І. Навчання історії в зарубіжній школі: навчальний посібник / за ред. д-ра іст. наук, проф. С. Копилова. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 244 с.

Європейський освітній простір: [можливість та виклики для України](https://erasmusprogramme.wixsite.com/educational-area). URL: <https://erasmusprogramme.wixsite.com/educational-area>

Інноваційні освітні технології: навчальний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних заходів та менеджерів освітньої галузі / Упор. Стрілюк О. Б. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2023. 205 с. URL: https://0ab0e3a2-97a9-4f7d-a474-2ee3081f7bea.filesusr.com/ugd/8d41e2_57d318e7cc89469d84260e23949b2551.pdf

Краєвська О. Освітня політика європейського союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2011. Випуск 28. С. 53–65.

Стрілюк О. Інноваційні освітні технології в школах Європи: досвід і найкращі практики: навчально-методичний посібник. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2020. 56 с. URL: https://0ab0e3a2-97a9-4f7d-a474-2ee3081f7bea.filesusr.com/ugd/8d41e2_79c2598812bd40eeabad5e7894c15dde.pdf